

Intersectionaliteit in de praktijk van pedagogische professionals en instituties

Een verkenning van literatuur

Samenvatting

Deze literatuurstudie van KIS biedt een overzicht van de betekenis van intersectionaliteit voor het werk van pedagogische professionals.

Intersectionaliteit betreft kortweg de wisselwerking tussen kenmerken die kunnen bijdragen aan verschillen in macht, ongelijkheid en privilege, zoals gender, huidskleur, etniciteit, klasse, leeftijd of validiteit. De intersecties tussen dergelijke kenmerken kunnen een grote impact hebben op de ontwikkeling en kansen van kinderen en ook op ouders als opvoeders. Daarom is het kijken door de 'intersectionele lens' naar de ontwikkeling en opvoeding van kinderen in de pedagogische praktijk van groot belang. Werken vanuit dit perspectief betekent het vermijden van of-of-denken, van het beoordelen van ouders of kinderen op grond van maar één van hun vele met elkaar verweven kenmerken. Tegelijk betekent het aandacht voor de ongelijkheid die met deze kenmerken samenhangt en die de opvoeding en ontwikkeling van kinderen negatief kan beïnvloeden.

Als het om de achtergrond van ongelijkheid gaat, ligt de aandacht vaak eenzijdig bij kenmerken van individuele ouders en kinderen of van de groepen waartoe zij worden gerekend. Voorbijgegaan wordt dan aan de institutionele (normatieve en structurele) factoren die kunnen bijdragen aan ongelijkheid: aan de normen, praktijken, regels en procedures in beleid en instituties en aan het gedrag en de interventies van professionals die opvoeders en kinderen al dan niet bewust kunnen benadelen. Een voorbeeld hiervan is dat reguliere voorzieningen voor opvoedsteun vaak weinig toegankelijk zijn voor jeugd en gezin met een migratieachtergrond en onvoldoende aansluiten op hun leefsituatie en behoeften. Het is voor pedagogisch professionals en instituties met een pedagogische opdracht belangrijk om in te zien dat patronen van ongelijkheid in de samenleving, en in de eigen werkwijzen, vaak niet direct zichtbaar zijn voor wie geprivilegieerd is.

Het begrip intersectionaliteit is dus voor pedagogisch professionals en instituties van belang als kader om de leefwereld van ouders en kinderen goed te kunnen begrijpen, zeker als zij tot minderheden met weinig privileges behoren. Een praktische vertaling van dit begrip, zodat het bruikbaar is in het handelen van pedagogisch professionals en instituties, is echter nog nauwelijks beschikbaar. De literatuur biedt wel een aantal belangrijke leidende principes:

- Personen zien als uniek en hun kenmerken als dynamisch in plaats van vaststaand.
- Aandacht voor de historische en socio-politieke context waarin de opvoeding en ontwikkeling van kinderen plaatsvindt.
- Aandacht voor de gelaagdheid waarin ongelijkheid zich kan manifesteren: zowel op het biologische, psychische, interpersoonlijke, sociale, culturele, economische en politieke niveau; daarbij gaat het om culturele (normatieve) en structurele (institutionele) bronnen van ongelijkheid.
- Aandacht voor de impact van ongelijkheid op de opvoeding en ontwikkeling van kinderen, maar ook op het beleid, instituties en het eigen professionele handelen.
- Aandacht voor de ervaringskennis van ouders en kinderen, als belangrijk middel om kritisch te reflecteren op de eigen dominante denkbeelden en praktijken.
- Bijdragen aan sociale rechtvaardigheid door inclusie van het perspectief en de stem ('voice') van (groepen) ouders en jeugd en het ondersteunen van hun *agency* en empowerment.

Oog voor intersectionaliteit vraagt van pedagogisch professionals, samenvattend, om te beginnen bewustwording van en kennis over de werking en impact ervan op ouders, kinderen en hun opvoeding en ontwikkeling. Daarnaast gaat het om hun houding en vaardigheden. Voor het begrijpen van de vragen en behoeften van opvoeders en kinderen moet worden gewerkt vanuit hun eigen ervaringen en ervaringskennis. Een open en luisterende houding is een eerste vereiste, met aandacht voor vormen van ongelijkheid en *social justice*, ook door de stem en invloed van ouders en kinderen en van (in)formele organisaties vanuit hun gemeenschappen te bekrachtigen.

Inleiding

Deze tekst is de weerslag van een literatuurverkenning van Kennisplatform Inclusieve Samenleving (KIS) naar intersectionaliteit, met de focus op de betekenis ervan voor de praktijk van pedagogische professionals en voorzieningen. Intersectionaliteit betreft kortweg de wisselwerking tussen kenmerken die kunnen bijdragen aan verschillen in (machts)ongelijkheid en privilege, zoals gender, huidskleur, etniciteit, klasse, leeftijd of validiteit. De intersecties tussen dergelijke kenmerken kunnen een grote impact hebben op de ontwikkeling(skansen) van kinderen en ook op ouders als opvoeders. Daarom is het kijken vanuit deze optiek naar de ontwikkeling en opvoeding van kinderen, ofwel het toepassen van de ‘intersectionele lens’, in de pedagogische praktijk van groot belang. Een praktische vertaling van het concept van intersectionaliteit voor de pedagogische praktijk is echter nog nauwelijks beschikbaar. Het doel van deze studie is dan ook daartoe een eerste aanzet te doen.¹

In paragraaf 1 bespreken we de kern van het begrip intersectionaliteit. Paragraaf 2 focust op de relevantie van dit begrip in de ondersteuning van ouders en jeugd. Paragraaf 3 beschrijft mogelijkheden van analyse van beleid en praktijk aan de hand van de intersectionele lens. Paragraaf 4, ten slotte, behandelt professionele werkwijzen en competenties die vanuit de principes van intersectionaliteit relevant zijn.

1. Intersectionaliteit, de kern

Oorsprong en belang van het begrip

Een belangrijke rode draad in het denken vanuit intersectionaliteit, ofwel kruispuntdenken (Wekker & Lutz, 2001), is het verzet tegen óf-óf denken, waarmee bijvoorbeeld ouders of kinderen worden vastgepind op één (van de heersende normafwijkend) aspect van hun identiteit. In 1989 bedacht Kimberlé Crenshaw, een zwarte Amerikaanse hoogleraar rechten en burgerrechtenactiviste, de term intersectionaliteit om de onderdrukking van Afrikaans Amerikaanse vrouwen te helpen verklaren. De focus ligt op de interactie tussen factoren die bijdragen aan ongelijkheid, zoals seksisme, racisme, hetereoseksisme en andere vormen van discriminatie, en voorkomt dat we maar een deel van dit het probleem zien (Crenshaw, 1989). Ook Hill Collins (2015) benadrukt het belang van de intersectionele lens en betoogt dat kenmerken als huidskleur, klasse, sekse, gender, seksualiteit, etniciteit, nationaliteit, *ability*, en leeftijd niet naast elkaar functioneren en optelbaar zijn. Zij beïnvloeden elkaar onderling, hetgeen kan leiden tot complexe sociale ongelijkheden. Het gezamenlijke effect van variabelen kan daarmee significant groter (of kleiner) zijn dan de som van die variabelen (zie ook Bowleg, 2008). De variabelen die de verschillende onderzoekers accentueren hangen samen met het perspectief, bijvoorbeeld van seksisme en/of racisme, van waaruit zij werken. Voor de Europese context onderscheidde Helma Lutz (2002) 14 ‘assen van differentiatie’ die het sociale leven in hoge mate kunnen bepalen: geslacht, seksuele oriëntatie, huidskleur, etniciteit, nationaliteit, klasse, cultuur, religie, gezondheidssituatie, leeftijd, verblijfsstatuut, bezit, Noord-Zuid/Oost-West en maatschappelijke ontwikkeling.

1 Op basis van deze studie wordt in 2023 en 2024 gewerkt aan een online module intersectioneel werken voor pedagogische professionals.

In dezelfde tijd als Crenshaw betoogde Judith Butler (1990, 1993), een toonaangevende denker over gender en identiteit, dat de schijnbare realiteit of natuurlijkheid van gender, sekse en seksualiteit in feite een product is van beeldvorming volgens cultureel gevormde normen en manieren van spreken. Op basis hiervan categoriseren we mensen, om zo onze verwachtingen op een rijtje te krijgen (Kang & Bodenhausen, 2015). Sociale perceptie wordt vaak beïnvloed door de stereotypen die gekoppeld zijn aan sociale categorieën (Macrae & Bodenhausen, 2000). Zelfregulatie, het vermogen grip te krijgen op eigen gedachten, emoties en gedrag, staat evenmin los van wat standaard is in de samenleving (Kang & Bodenhausen, 2015). Hoe we onszelf en anderen zien, hangt dus af van cultureel bepaalde normen. Zo blijkt uit onderzoek dat denkbeelden van jongeren over hun sociale identiteit beïnvloed kunnen zijn door opvattingen die breed leven in de maatschappij: zeker jongere adolescenten zien hun identiteit vaak eerder in dichotome termen, als bijvoorbeeld Turks óf Nederlands, dan in termen van meervoudige identiteit (Day & Badou, 2019). En ook onder professionals vormt dit dichotome denken geen uitzondering. Bovendien zijn de betreffende categorieën vaak geassocieerd met impliciet of expliciet deficiet-denken, denken in termen van problemen die met deze categorieën worden geassocieerd (Day, Yassine & Verstappen, te verschijnen). Dit houdt het risico in van handelen tegenover anderen vanuit negatieve stereotypen, en van het negeren van andere sociale categorieën die iemand kenmerken.

Intersectioneel denken zet zich dus af tegen het ‘dichotome denken’ dat gangbaar is in onze samenleving. Binnen dit dichotome denken word je óf geïdentificeerd met de ene categorie óf met de andere categorie, bijvoorbeeld óf man óf vrouw, óf Nederlands óf Turks. Een van deze categorieën geldt als wat we normaal, niet afwijkend vinden, als de ‘norm’ (Wekker & Lutz, 2001). Instituties die het handelen van mensen beïnvloeden zijn gebaseerd op de maatschappelijk dominante normen en regels, waarop de mensen die deze normen en regels vertegenwoordigen de grootste invloed hebben (Scott, 2013; zie ook Choo & Ferree, 2010). Degenen die profiteren van de institutionele normen en manieren van handelen zijn de geprivilegieerden die van huis uit aan de dominante normen voldoen (Steinfeld et al., 2019).

De toepassing van een theoretische lens als die van intersectionaliteit, die oog heeft voor heersende mechanismen van privilege en onderdrukking, helpt daarbij om vraagstukken van sociale rechtvaardigheid in beeld te krijgen (bv Kassam et al., 2020). Het intersectionele denken is namelijk onlosmakelijk verbonden met emancipatiebewegingen die beogen ruimte te maken voor belangenbehartiging en corrigerende praktijken. Daarbij gaat het er niet om nieuwe machtsverschillen te creëren, maar om macht en gelijkheid in de samenleving eerlijker te verdelen (Cho, Crenshaw & McCall, 2013; Verloove, Van Wonderen & Felten, 2020).

2. Intersectionaliteit als uitgangspunt voor ondersteuning van opvoeders

Aandacht voor intersectionaliteit is ook in de context van ondersteuning van opvoeders van belang: intersecties tussen sociale categorieën als ras, gender, SES en etniciteit en de daarmee samenhangende vormen van privilege en onderdrukking hebben impact op de ontwikkeling(skansen) van kinderen en ook op ouders als opvoeders (Lacey, 2019). Zo zal een kind van hoogopgeleide ouders, dat woont in een gegoede wijk en een goed gefaciliteerde school bezoekt, minder obstakels ondervinden tijdens het opgroeien dan bijvoorbeeld een moslimmeisje uit een gezin van statushouders, dat jaren in een AZC zat en nog steeds leeft op het bestaansminimum.

Impact van intersectionaliteit op ontwikkeling en opvoeding

De impact op de ontwikkeling van kinderen van deprivatie op basis van bijvoorbeeld gender én huidskleur kan groot zijn. Zo kan deze bijvoorbeeld bij queer jongeren van kleur leiden tot een relatief hoge mate van depressie, angst of suïcidaliteit vergeleken met witte queer jongeren, vanwege racistisch geweld en pesterijen (Pritchard, 2013). Een ander voorbeeld van intersecties, in dit geval tussen leeftijd en SES, met een grote impact op jongeren geven Alaimo, Olsen & Frongillo, 2002 (in McPherson & McGibbon 2010). Adolescenten uit gezinnen waar soms onvoldoende te eten is plegen vaker dan leeftijdgenoten zelfmoord, hebben vaker depressieklachten, worden vaker geschorst van school en hebben meer problemen in de omgang met peers, vergeleken met niet in armoede levende adolescenten

De literatuur bevat ook veel voorbeelden van de invloed van verschillende kenmerken van (de situatie van) ouders op de opvoeding van hun kinderen. Onderzoek van Hurtado (1989) in de VS liet dat bijvoorbeeld zien voor huidskleur en klasse en daarmee samenhangende woonomstandigheden. Witte moeders richtten zich sterker op de opvoeding tot meer seksegelijkheid, terwijl zwarte moeders in armere wijken als opvoeders vooral wilden voorkomen dat hun kinderen werden neergeschoten op straat. In wijken waar de problemen zich opstapelen kunnen ouders ook zo in beslag genomen worden door overleven, dat zij geneigd zijn om strikter op te voeden; een autoritaire aanpak kan in probleemwijken beschermend werken (Leventhal & Brooks-Gunn, 2000). Ook in de omgang met transgender kinderen kunnen zwarte moeders andere strategieën kiezen dan witte. Een daarvan is het sterker onderdrukken van de niet-conforme (nonconforming) genderidentiteit, uit angst dat de combinatie van trans-fobie en racisme kan leiden tot extra blootstelling aan geweld en maatschappelijke ongelijkheid (Lacey, 2019).

Aandacht voor intersectionaliteit impliceert, zo tonen deze voorbeelden, ook aandacht voor de impact van ongelijkheid. Het concept helpt om in te zien dat wat tot de persoonlijke sfeer behoort - in dit geval de ontwikkeling en opvoeding van kinderen - alleen goed kan worden begrepen binnen de context van relaties van macht en ongelijkheid. Kenmerken als etniciteit, geslacht, opleidingsniveau, taal en religie zijn niet zomaar beschrijvend of neutraal. Zij impliceren in de maatschappij ingebakken verschillen in macht en privilege. Werken vanuit intersectionaliteit helpt de focus te verleggen van de individuele benadering van gezin en kind naar een contextuele benadering. Met aandacht voor de historische, sociale en institutionele context waarin de ontwikkeling en opvoeding vorm krijgen, en voor het voorkomen en bestrijden van patronen van ongelijkheid en onderdrukking daarin (bv Matias, 2016; DePouw & Matias, 2016).

Institutionele uitsluiting

Institutionele praktijken, regels en procedures komen niet tot stand in een vacuüm, en ook het handelen en de interventies van professionals staan onder invloed van de politieke, sociale en organisatorische context waarbinnen zij hun werk doen.

Hoe vormen van onderdrukking en privilege kinderen in hun ontwikkelingskansen kunnen benadelen of bevoorstellen zien we bijvoorbeeld in de sociale dynamiek tussen leerkrachten en leerlingen in het onderwijs. Zo vond Pascoe (2007) in de VS dat zwarte jongens buitenproportioneel werden gestraft voor gedrag waarmee hun witte medeleerlingen wegwamen. Pels (2002) observeerde een vergelijkbaar fenomeen in multi-etnische brugklassen in Nederland: jongens van Marokkaanse afkomst kregen vergeleken met hun witte klasgenoten relatief veel vermaningen en straf. Hun gedrag werd door leerkrachten onterecht als orde verstorend gezien, terwijl het feitelijk gericht bleek op participatie in de les. Walker, Matias en Brandehoff (2018) lieten zien hoe in de VS zwarte meisjes, die zich verweren tegen negatieve beeldvorming van de leerkracht, weggezet worden als bijdehand ('smartmouth'). Zo zien we dat de behandeling van jongeren van kleur in het onderwijs beïnvloed kan worden door een combinatie van racisme en seksisme.

Overheidsbeleid kan eveneens invloed hebben op ongelijkheid en (gebrek aan) privilege. Vervliet et al. (2014) deden onderzoek vanuit intersectioneel perspectief onder alleenstaande minderjarige vluchtelingenmoeders in België. Zij concluderen dat het huidige Belgische migratiebeleid, gericht op mensen met een vluchtelingenstatus, hun welbevinden en *agency* sterk beperkt. Met als gevolg dat zij weinig ruimte hebben voor de keuzen die zij kunnen maken in hun leven en als moeder. Ook de mogelijkheden voor professionals om tegemoet te komen aan de behoeften van de moeders zijn door het migratiebeleid beperkt, mede vanwege de geringe toegankelijkheid van voorzieningen of onvoldoende kwaliteit ervan (Derluyn & Broekaert, 2008). In Nederland is de situatie van vluchtelingen zonder verblijfsstatus vergelijkbaar (bv Van Heelsum, 2017).

Voor Nederlandse gezinnen met een migratieachtergrond met een verblijfsstatus geldt overigens eveneens dat reguliere voorzieningen voor opvoedsteun weinig toegankelijk zijn en onvoldoende aansluiten op hun leefsituatie en behoeften. Ook dit kan gezien worden als een belangrijke vorm van uitsluiting. Zo voelen ouders met een migratieachtergrond zich bijvoorbeeld niet altijd respectvol behandeld en kunnen zij zorginstanties en professionals als ‘wit’ en intimiderend ervaren, bijvoorbeeld door de dominante verwachtingen over opvoeding (bijv. Distelbrink et al., 2012; Pels, Distelbrink, & Postma, 2009).

Tegelijkertijd geven professionals zonder migratieachtergrond aan dat zij de zorg voor ouders en kinderen met een migratieachtergrond soms als een ‘een vak apart’ ervaren, evenals de communicatie en afstemming. Deze professionals hebben hiervoor vaak onvoldoende competenties. Bovendien zijn instrumenten, methoden en interventies niet altijd voldoende toegesneden op de kenmerken en behoeften van alle ouders, zoals bestaande voorlichtingsmiddelen (Pels, Distelbrink, & Tan, 2009). Zo is er nog weinig aandacht voor vragen over en problemen met het omgaan met uitsluiting op basis van kleur of religie of over het rijmen van ‘eigen’ met in Nederland dominante waarden en normen. Op institutioneel niveau ontbreekt verder vaak nog het draagvlak voor en een structurele aanpak van inclusiviteit in het werk door middel van aanpassing van procedures en personeelsbeleid (bijv. Distelbrink, Ketner, & Winkelman, 2015; Pels, 2014).

Het is voor pedagogisch professionals en instituties met een pedagogische opdracht belangrijk om in te zien dat patronen van ongelijkheid in de samenleving, en in de eigen professionele en institutionele normen en regels, vaak niet direct zichtbaar zijn voor wie geprivilegieerd is. Een voorbeeld hiervan is alledaags racisme (Essed, 1984), dat voortkomt uit de vaak impliciete normen waardoor mensen gezien worden als ‘afwijkend’. Dergelijke patronen worden vaak niet herkend vanuit de positie van de dominante meerderheid, ook omdat degenen die daartoe behoren er niet of veel minder door worden benadeeld (Ponzoni, Thielman & Pels, 2021). In het kader belichten we een specifieke vorm van institutionele ongelijkheid, en wel betreffende de benadering van mannen in hun rol van vaders.

Institutionele uitsluiting en vaderschap

Mannen zijn ten opzichte van vrouwen in het algemeen meer geprivilegieerd, maar als het om de zorg en opvoeding in het gezin gaat zijn de rollen vaak omgekeerd, en vormen vrouwen de dominante partij. Dit geldt sterker bij patriarchale verhoudingen binnen familierelaties, met een duidelijke hiërarchie tussen man en vrouw. Vaak wordt daarbij de rol van vaders als kostwinner en vertegenwoordiger van het gezin in de maatschappij benadrukt, en die van moeders als verantwoordelijke voor de zorg en opvoeding in het gezin (bv. Pels, 2005). Volgens Strier & Perez-Vaisvidovsky (2021) vormt de onderschikking van de man inzake de zorg en opvoeding binnen het gezin vanuit de theorie van intersectionaliteit een uitdaging die aangegaan moet worden. Het gaat in de theorie om kwesties van macht en onderdrukking, juist ook om complexe machtsystemen. Daar kan ook de erkenning bij horen dat actoren tegelijk onderdrukt en onderdrukkend kunnen zijn.

Een ervaring die veel vaders delen is die van institutionele uitsluiting bij voorzieningen voor ondersteuning van ouders. Deze zijn doorgaans sterk georiënteerd en afgestemd op moeders, zowel in hun normatieve uitgangspunten als procedures. De beeldvorming over moeders als dominante en meest competente partij in de opvoeding van kinderen speelt hierbij een belangrijke rol. Deze beeldvorming over de primaire rol van moeders kan mannen in hun vaderrol benadelen. Zo kan de bejegening van vaders als secundaire opvoeders hen onzeker maken en houden over hun rol, en leiden tot zelfuitsluiting van voorzieningen voor steun aan ouders (Storhaugh & Sobo-Allen, 2017). Brewsaugh, Masyn & Salloum (2018) toonden aan dat professionals met meer stereotype ideeën over genderrollen minder open stonden voor het actief betrekken van vaders in hun aanpak. Uiteraard blijft ook hierbij het uitgangspunt van intersectionaliteit van belang, omdat vaderschap naast opvattingen over

De gangbare theorievorming over vaderschap is sterk gebaseerd op onderzoek naar vaders uit de mainstream middenklasse. Dat dit kan leiden tot negatieve stereotypering van het vaderschap in minder geprivilegieerde groepen laten Strier en Perez-Vaisvidovsky (2021) zien. Zij stellen dat de hedendaagse theorievorming vaderschap sterker in het licht plaatst van risicovolle omstandigheden als kolonisering, racisme, armoede, marginalisering en sociale uitsluiting. Dergelijke omstandigheden kunnen leiden tot uitsluiting van vaders van de aan de dominante gender status verbonden privileges, zodat zij niet kunnen voldoen aan de heersende standaard van man-zijn (Barker, 2005). Volgens Strier en Perez-Vaisvidovsky (ibid.) is gebruik van de theorie van intersectionaliteit nodig om de complexiteit van vaderschap recht te doen, door categorieën als kleur, gender, klasse en seksualiteit als onderling afhankelijke factoren te onderzoeken die tot verschillende manifestaties van onderdrukking en privilege kunnen leiden. De intersecties tussen vaderschap en uiteenlopende categorieën kunnen leiden tot verschillende vormen van gemarginaliseerd vaderschap, bijvoorbeeld bij homo vaders, ongeregistreerde, zwarte en/of arme vaders. Om meer inzicht te krijgen in de verschillen in invulling van het vaderschap, en de mogelijke invloeden daarop, is het van groot belang om verder te kijken dan de mainstream percepties op vaderschap. Er is meer aandacht nodig voor de eigen denkbeelden, percepties en normen van waaruit vaders hun ouderschap vormgeven.

De intersectionele lens kan helpen zicht te krijgen op de ongelijkheid die het gevolg kan zijn van eigen professionele en institutionele procedures en werkwijzen, evenals op mogelijkheden om deze ongelijkheid te bestrijden. In de paragrafen 3 en 4 gaan we daar verder op in.

3. Analyse van beleid en praktijk vanuit het criterium van intersectionaliteit

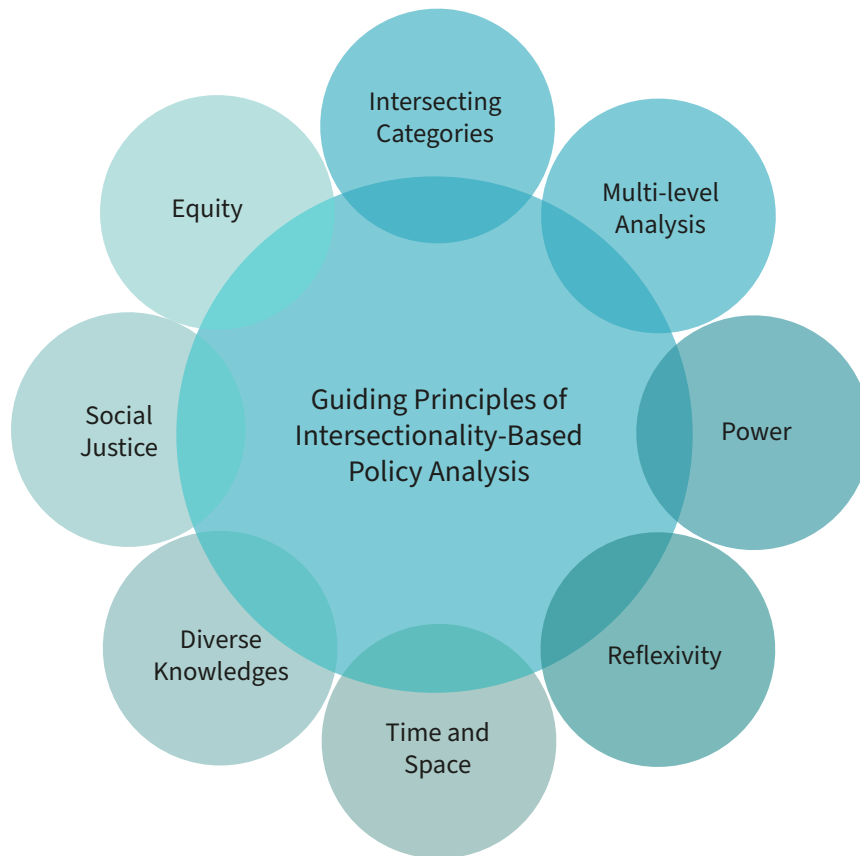
Het denken vanuit intersectionaliteit is van belang om beleid en professionele praktijken beter af te stemmen op gemarginaliseerde groepen (Bowleg, 2008). Als we af willen van onderdrukking en ongelijkheid zijn volgens Crenshaw (1989) strategieën nodig om beter aan hun belangen en behoeften te voldoen. Daarbij moeten we af van een top-down perspectief, vanuit de ervaringen van de meest bevoorrechten. Het narratief rondom seksisme is bijvoorbeeld vaak eenzijdig gebaseerd op ervaringen van witte vrouwen, het narratief rondom racisme op ervaringen van de meest bevoorrechte zwarte mensen, veelal mannen. Discriminatie MOET volgens Crenshaw juist meer bottom-up worden bestudeerd. Het is nodig om behoeften en problemen te bezien vanuit het perspectief van verschillende leden van een groep. Zo krijgen we een beter zicht op de uiteenlopende categorieën en systemen die vormen van onderdrukking en privilege teweegbrengen. “When they enter, we all enter”, aldus Crenshaw, *ibid.*)

Het is duidelijk dat het begrip intersectionaliteit voor pedagogische professionals en instituties van belang is als kader om de leefwereld van ouders en kinderen goed te kunnen begrijpen, zeker als zij tot minderheden met weinig privileges behoren. Een praktische vertaling van het concept van intersectionaliteit zodat het bruikbaar is in het handelen van pedagogische professionals en instituties is echter nog nauwelijks beschikbaar (Matias, 2016).

De literatuur biedt wel voorbeelden van toepassing van een intersectionele benadering in het (hoger) onderwijs (bv. Case, 2017), evenals in gezondheidsbeleid. Zo stellen McPherson & McGibbon (2010) dat toepassing van het concept intersectionaliteit ongelijkheid in (geestelijke) gezondheid kan helpen verminderen door in beleid expliciet rekening te houden met de complexe interacties tussen uiteenlopende oorzakelijke factoren van ggz-problematiek. De hiertoe door hen voorgestelde ‘intersectionality lense’ omvat drie typen determinanten: sociale determinanten als inkomen, behuizing, opleiding enz, de “isms” (e.g., *racism, classism, sexism, ageism*), en wat zij geografische factoren noemen (bv. voorzieningen in wijken, toegang tot voorzieningen, mate van vervuiling). Het beleid op het terrein van publieke gezondheid moet zich volgens de auteurs rekenschap geven van al deze determinanten en hoe ze op elkaar inwerken.

Hankivsky et al. (2014) werkten een beleidskader uit voor verbetering van gelijkheid (equity) in gezondheidszorg dat nog verder gaat dan beschrijving van de intersectie van oorzakelijke factoren. Hun kader (Intersectionally Based Policy Analysis, IBPA) kent twee componenten. De eerste bestaat uit een aantal leidende principes voor op intersectionaliteit gebaseerd beleid (Figuur 1). In de figuur herkennen we elementen, die ook bij andere auteurs terug zijn te zien, al kunnen indelingen op details wel verschillen (bv. Case, *ibid.*).

De tweede component bestaat uit vragen die uit deze principes zijn afgeleid en kunnen helpen om bestaande beleidsproblemen kritisch te analyseren, bijvoorbeeld op de aannames waarop het beleid berust en om te bezien op welke punten transformatie nodig is. Daarbij gaat speciale aandacht uit naar de ongelijkheid en privileges die het bestaande beleid, veelal onbedoeld, in stand houdt.

Figuur 1 Guiding principles of Intersectionality-Based Policy Analysis

Figuur 1 geeft voor professionals belangrijke, op het concept intersectionaliteit geïnspireerde, principes weer van werken vanuit intersectionaliteit. Kort samengevat gaat het om:

Intersectie van verschillende categorieën: gelaagdheid en dynamiek: Het denken vanuit intersectionaliteit houdt om te beginnen verzet in tegen óf-óf denken, waarmee mensen worden vastgepind op één (van de heersende normafwijkend) aspect van hun identiteit. In plaats daarvan is een meer dynamisch perspectief nodig, waarbij personen als uniek gelden en hun kenmerken als meer continu en dynamisch (zie ook Verloove et al., 2020).

Context (tijd en ruimte): Zoals gezegd wordt vanuit de *Critical Race Theory*, in de jaren 80 door Crenshaw als eerste ontwikkeld in het kader van de Civil Rights Movement in de VS (1989), het belang van aandacht voor de historische en socio-politieke context benadrukt; in dit geval gaat het dan om de context waarin de opvoeding en ontwikkeling van kinderen zich afspeelt. Factoren als kleur, gender en klasse vormen daarbinnen belangrijke invloeden.

Multi-level analyse: De verschillen in onder meer gender, huidskleur, etniciteit en sociaaleconomische positie spelen volgens het kruispuntdenken op verschillende niveaus een rol: het biologische, psychische, interpersoonlijke, sociale, culturele maar ook het economische en het politieke niveau (Buikema & Van der Tuin, 2007 in Verloove et al., 2020). Voor inzicht in de situatie van individuele of groepen ouders/jeugd is daarom analyse nodig op meerdere niveaus en de interacties daartussen. Daarbij gaat het om zowel culturele (normatieve) als structurele (institutionele) bronnen van ongelijkheid en machtsverschil.

Gelijke kansen en macht (equity, power): In beleid en professionele praktijk is aandacht nodig voor de impact van ongelijkheid en machtsverschil op de opvoeding en ontwikkeling van kinderen, maar ook voor de, vaak onbedoelde, invloed daarvan op het beleid, op instituties en op de relatie tussen professionals en ouders en jeugdigen.

Reflexiviteit: De erkenning dat kennis sociaal geconstrueerd is, en dat dat ook geldt voor de kennis van professionals, betekent aandacht voor bewustwording daarvan en voor bewustzijn van ongelijkheid en machtsverschil tijdens de uitvoering van hun werk, of dat nu onderzoek is of ondersteuning van opvoeders en kinderen. Professionals moeten daarom kritisch (leren) reflecteren op hun eigen aannames, handelen en besluitvorming (zie ook Kassam et al., 2020).

Diversiteit van kennisbronnen (diverse knowledges): De ervaringskennis van de mensen om wie het gaat neemt in de toepassing van de intersectionele theorie in de professionele praktijk een centrale plaats in. Door verschil en ongelijkheid zijn de verhalen van ouders en jeugdigen uit gemarginaliseerde groepen niet altijd te voorspellen, of herkenbaar voor een professional uit de dominante groep. De ervaringskennis van ouders en kinderen, en die van professionals uit gemarginaliseerde groepen, geldt in deze theorie als een belangrijk middel om dominante ideologieën, zoals kleurenblindheid en meritocratie, kritisch uit te dagen. Inclusie van het perspectief en de stem ('voice') van (groepen) ouders en jeugd is daarom noodzakelijk, opdat de door hen aangekaarte kwesties kunnen worden aangepakt

Sociale rechtvaardigheid (social justice): De intersectionele lens houdt voor professionals in dat zij zowel vragen en perspectieven van ouders en jeugd adresseren als het ondersteunen van *agency* en empowerment in hun aanpak integreren. En door een nieuw licht te werpen op de sociale realiteit, kan deze benadering het beleid informeren en zo een impuls geven tot positieve sociale verandering (zie bv. ook Vervliet et al., 2014).

In de navolgende paragraaf bespreken we wat aandacht voor het eigen perspectief van ouders betekent voor de professionele pedagogische praktijk. Daarbij kijken we zowel naar methodologische implicaties voor onderzoekers als voor pedagogische professionals.

4. Relevante professionele werkwijzen en competenties

Een benadering vanuit deze principes van intersectionaliteit is zowel van belang voor onderzoekers van de leefwereld van ouders en jeugd, als voor pedagogische professionals die tot taak hebben hen te ondersteunen. Het accent ligt hierna op werkwijzen en competenties die onderzoekers en professionals kan ondersteunen in het vormgeven van een inductieve, bottom-up, benadering zoals in vorige paragrafen voorgesteld. Uiteraard is ook wetenschappelijke kennis relevant, bijvoorbeeld over 'gendered constructions' van ouderschap en opvoeding (Scourfield, 2003; zie het voorbeeld over vaderschap) en over ontwikkeling en opvoeding vanuit de theorie van intersectionaliteit.

Bij intersectionaliteit aansluitende onderzoeksmethodologie

Wat betreft de methodologie van op de intersectionele theorie gebaseerd onderzoek is het laatste woord nog niet gezegd. Het onderzoek moet zich volgens Van Mens-Verhulst & Radtke (2006) in ieder geval richten op de systematische vergelijking van meerdere categorieën, en interdisciplinair zijn; ook 'methodologische pluraliteit' kan een manier zijn om de complexiteit van intersectioneel onderzoek aan te pakken. Methodologisch liggen daarbij inductieve benaderingen voor de hand, zoals discours- en narratieve analyses en etnografisch onderzoek. Ook in meer

recente versies van de grounded theory van Glaser en Strauss (1967) wordt toenemend het belang onderstreept van aandacht voor de verhalen van mensen die ongelijkheid ervaren door complexe, op elkaar ingrijpende structurele en sociale factoren. Ghorashi (2007) pleit daarbij voor ruimte en tijd voor het gesprek met betrokkenen, die in staat stellen diepere lagen in hun levensverhalen aan te boren.

Charmaz (2017) legt in haar Critical Grounded Theory (CGT) het accent op de sociale constructie van kennis, waarin onderzoekers zelf eveneens een aandeel hebben. Dit noopt tot bewustzijn van ongelijkheid tijdens het onderzoeksproces, tot kritisch reflecteren op eigen uitgangspunten en tot prioriteit geven aan de stem en ervaringen van deelnemers aan onderzoek. De toepassing van een theoretische lens als die van intersectionaliteit, die oog heeft voor heersende mechanismen van ongelijkheid en onderdrukking, helpt daarbij om aandacht te besteden aan vraagstukken van sociale rechtvaardigheid.

Pedagogische praktijk met oog voor intersectionaliteit

Een vergelijkbare inductieve benadering, met oog voor de eigen verwachtingen en aannamen en voor machtsongelijkheid in de relatie, is ook relevant voor professionals die ondersteuning van ouders en kinderen tot taak hebben. Ponzoni en De Ruyter (2022) maken in dit verband onderscheid tussen de *affirmative* of mainstream benadering en de kritische benadering. *Affirmative* ondersteuning van jeugd en opvoeders is gericht op verbetering van hun leefstijl en welzijn, uitgaande van de expertise en evidence-based kennis van de professional. De kritische pedagogiek ageert tegen het moraliserende en disciplinerende karakter van deze benadering; het risico is dat de eigen kracht en agency van individuen of groepen juist ondermijnd raakt en dat machtsongelijkheid in stand blijft. Voor het begrijpen van de vragen en behoeften van opvoeders en kinderen moet worden gewerkt vanuit hun eigen ervaringen en ervaringskennis.

Oog voor intersectionaliteit vraagt om te beginnen kennis over de werking en impact ervan op ouders, kinderen en hun opvoeding en ontwikkeling. Daarnaast gaat het om competenties op het terrein van de houding en vaardigheden van de professional. Een open en luisterende houding is een eerste vereiste, met aandacht voor vormen van ongelijkheid en *social justice*, ook door de stem en invloed van ouders en kinderen en van (in)formele organisaties vanuit hun gemeenschappen te bekrachtigen.

Hierna bespreken we enkele belangrijke componenten van deze benadering.

Luisterende houding

De door Ponzoni geïntroduceerde begrippen *exploratie en educatie* helpen om daar meer grip op te krijgen (Ponzoni, Thielman & Pels, 2021). Professionals hebben doorgaans geleerd om vanuit hun professionele deskundigheid te werken: het inzetten van de eigen kennis om de opgroei- en opvoedcompetenties van ouders en kinderen te versterken (educatie). Deze benadering biedt echter vaak niet genoeg ruimte voor de ander (individu, groep of organisatie). De begrippen, zienswijzen, kennis en instrumenten die professionals gebruiken plaatsen hen op afstand en zorgen voor een ongelijke verhouding in de ontmoeting. Daarom is het nodig om actief bezig te zijn met exploratie: ontdekken door te beginnen met stil zijn en luisteren (zie ook Welton, 2002). Dit is een houding die gericht is op het verkennen van de leefwereld van 'de Ander', door de ogen van die ander. Hierdoor kan de jeugdprofessional meer nabijheid creëren en zich ook bewust worden van zijn/haar eigen verwachtingen, beelden en assumpties.

Daarbij is bewustzijn bij de professional van belang van een mogelijke machtsongelijkheid in de relatie, door haar/zijn professionele (machts)positie, maar mogelijk ook toebehoren tot de maatschappelijk dominante groep. De professional wil ‘naast ouders en jongeren’ staan, maar draagt tegelijk professionele verantwoordelijkheid om hulp en ondersteuning te bieden waar problemen zijn en de grenzen te bepalen van wat veilig en gezond genoeg is voor kinderen (De Koning et al., 2018). Ook de eigen sociale identiteit van de professional kan de interacties beïnvloeden, zeker als deze geen migratieachtergrond heeft en de etnisch-culturele afstand tot ouders en jeugdigen groter is. In deze context is het een uitdaging om te streven naar een ‘gelijkwaardige verbinding’. Jezelf verdiepen in het perspectief van de ander om de eigen expertise en ervaring daarmee in relatie te brengen. Dit is des te belangrijker wanneer de (groepen) ouders/jeugdigen waarmee de professional werkt tot de maatschappelijk gemarginaliseerde groepen behoren. De Ruyter (2021) spreekt in dit verband van de *double gaze* van de professional, die oog moet hebben voor verschil, maar tegelijk voor wat gemeenschappelijk is.

Twee begrippen die nader inzicht geven in deze dynamiek zijn *de-centering* en *re-centering* (Ponzoni, Thielman & Pels, 2021). De-centering is tijdelijk afstand nemen van de eigen rol en positie; een stap opzijzetten en ruimte maken voor wat anderen inbrengen, als startpunt voor de ontmoeting. Belangrijk hierbij is ook het vertragen van het proces, of het inlassen van ‘vertraagde tussenruimtes’ (Ghorashi, 2012). Het zoeken naar een snelle oplossing voor (opvoed)problemen brengt het risico mee dat er allerlei vanzelfsprekendheden in het contact sluipen. Door te vertragen kan de professional als het ware de kleuren en geuren in het verhaal van ouders en kinderen beter waarneemen. Zo kan een gezamenlijk vormgegeven ruimte ontstaan waarop de professional met haar/zijn kennis kan aansluiten (re-centering).

Voicing en (counter-) narratieven

Bij een benadering vanuit intersectionaliteit en social justice vormt aansluiten bij en versterken van de stem en kracht van (groepen) ouders en jongeren een voorwaarde. Praktijken die gericht zijn op ‘voicing’ (bv Daftary, 2020) kunnen daarbij behulpzaam zijn: het uitnodigen van ouders en jeugdigen van wie de stem niet vanzelfsprekend hoorbaar is, om hun verhalen, ervaringen en perspectieven te delen. Initiatieven die niet direct gevat zijn in professionele kaders, zoals een opvoedcursus of consult, kunnen hierbij helpen, bijvoorbeeld kunstprojecten, belangenbehartigingsgroepen, of projecten van ouders of jongeren zelf.

Methoden om de stem en het perspectief van ouders en jongeren voor het voetlicht te brengen kunnen juist ook helpen om degenen die nog onvoldoende worden bereikt te bereiken en waar nodig te ondersteunen en versterken. Ook de integraliteit van werken kan hierdoor worden bevorderd, omdat de kans toeneemt dat de bredere leefwereld en omstandigheden van de ouders en jeugdigen in het contact eerder aan de orde komen door de open houding van de professional (Ponzoni et al., 2021). Een methode die nog explicieter ruimte biedt voor het ontmaskeren van ongelijkheid/privilege is die van ‘counter-narratieven’. Deze methode wordt in de Critical Race Theory (CRT) het meest gebruikt als middel om ervaringskennis te communiceren (Preston, 2013; Solorzano & Yosso, 2002). CRT-theoretici staan achter het idee van *collective wisdom* en streven ernaar om stemmen en perspectieven te includeren en bekrachtigen die vaak zijn uitgesloten (Bell, 1995).

Solorzano, Villalpando en Oseguera (2005) onderscheiden vijf elementen die aan de basis liggen van CRT: het uitgangspunt van (institutioneel) racisme, het uitdagen van dominante ideologieën, inclusief het idee van kleurenblindheid, commitment aan sociale rechtvaardigheid, centraal stellen van ervaringskennis en aandacht voor de historische context en een interdisciplinair perspectief (waarbij het gaat om een variëteit aan sociale bewegingen, theorieën en disciplines, zie bv. Daftary, 2020).

Zoals Solorzano en Yosso (2002) beschrijven zijn *counterstories* een instrument om op de dominante norm en privilege gebaseerde narratieven te analyseren. Verhalen van mensen uit gemarginaliseerde groepen zeggen immers veel over de relatie tussen individuele ervaringen en bredere sociale dynamieken die ongelijkheid in de hand werken. De methode van *counterstorytelling* is in te zetten om normen te ontcrachten volgens welke ouders van bijvoorbeeld kleur en/of lage klasse onvoldoende zouden geven om de educatie van hun kinderen of slechte ouders zouden zijn, aldus Matias (2016). Dit *deficiency* perspectief ‘adds insult to injury’ (Anderson, 2004, in De Pouw & Matias, 2016), omdat gezinnen bovenop institutioneel racisme gebreken krijgen toegeschreven alsof deze de echte oorzaak zijn van de resulterende ongelijkheid. Dit ‘cultureel racisme’ helpt feitelijk de aandacht af te leiden van institutionele ongelijkheid naar culturele kenmerken.

Met het doel om dergelijke mechanismen in de opvoeding te ontmaskeren introduceren De Pouw en Matias (2016) de benadering van Critical Race Parenting (CRP). Deze staat nog in de kinderschoenen, maar verdient volgens hen toepassing in de pedagogische wetenschappen. Onder gemeenschappen van kleur, zo stellen zij, leeft al lang het bewustzijn dat kinderen een kritische kijk moet worden bijgebracht op institutioneel racisme, evenals strategieën en identiteiten die hun collectieve en individuele welzijn kunnen bevorderen. Daarbij gaat het niet alleen om ‘cultureel racisme’ in de omgeving van kinderen. Ook (on)bewuste processen van socialisatie kunnen ertoe leiden dat zij negatieve boodschappen internaliseren. Ouders moeten hun kinderen dus niet alleen leren omgaan met hoe anderen hen behandelen, maar zij moeten ook alert zijn op socialisatie van ‘geïnternaliseerd racisme’ (Osajima, 1993, in DePouw & Matias, 2016) en kinderen veerkracht en weerstand bijbrengen.

Een kritisch perspectief op opvoeden houdt een kritische analyse in van systemen van onderdrukking, en moet zijn ingebed in de ervaringen, kennis, waarden en pedagogiek van gezinnen en gemeenschappen van kleur. Daarbij ligt het accent volgens Matias (2016) en DePouw en Matias (2016) op een pedagogische praktijk waarbij ouder en kind in een wederzijds proces zowel leren aan elkaar als van elkaar, met als doel dominante boodschappen over bijvoorbeeld ras te ontmaskeren. Critical Race Parenting kan ouders en kinderen door middel van tegenverhalen helpen om te gaan met de realiteit van discriminatie op grond van bijvoorbeeld huidskleur, zo laat Matias (2016) aan de hand van een aantal voorbeelden zien. Volgens haar biedt CRP daarmee aan ouders de mogelijkheid om pedagogisch beter om te gaan met discriminatie, op een co-constructieve manier. Zoals vele onderzoeken aantonen ontwikkelen etnisch-rationale vooroordelen zich al op jonge leeftijd, met een piek rond 5-7 jaar (Raabe & Beermann, 2011). Het is daarom nodig dat kinderen al vroeg leren over hun ervaringen (*racial realities*) te praten, en daarvoor moeten ouders hen dus de ruimte bieden.

Voor professionals zijn er nog weinig handvatten om ouders en kinderen daarbij te ondersteunen, aldus Matias (2016). Niettemin lijkt de (counter)narratieve methode van belang voor pedagogische professionals om zich te verdiepen in de leefwereld van ouders en kinderen, zeker degenen uit gemarginaliseerde groepen. Ook voor het betrekken van vaders (in een door werkloosheid of andere oorzaken benadeelde positie) kan de narratieve methode van belang zijn, zo stellen Ferguson & Hogan (2004). Bovendien kunnen professionals die verhalen van deze vaders de ruimte geven daarmee ook binnen hun organisaties een positieve ontwikkeling op gang brengen: zij kunnen zo bijdragen aan een positievere beeldvorming over mannen en aan een effectievere betrokkenheid bij hen.

Agency

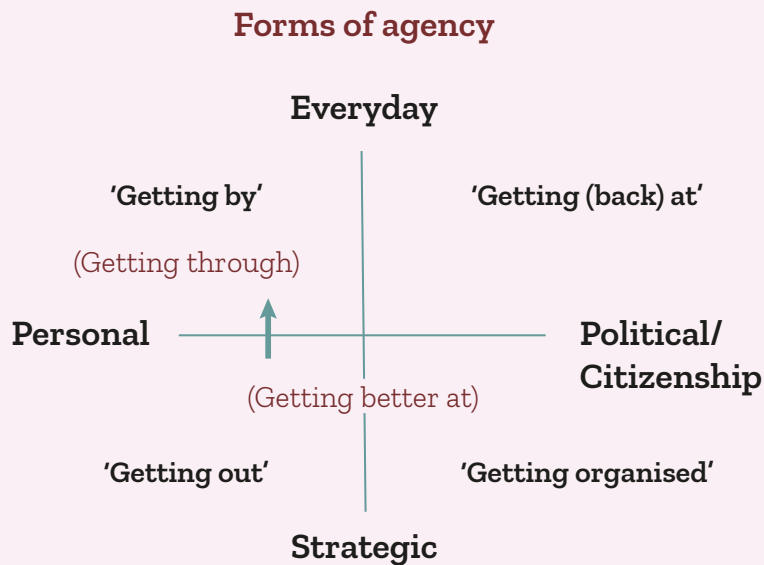
‘Voice’ houdt het vermogen in om praktische behoeften en strategische belangen te articuleren, individueel en collectief, in het privé domein en in het publiek. Om verandering te laten plaatsvinden, moet de stem van (ouders en jeugd uit) gemarginaliseerde groepen daarnaast ook worden gehoord, beluisterd en er moet naar worden gehandeld. *Voice* is daarmee een aspect van *agency*, dat Boomkens en Metz (2015) omschrijven als het ‘vermogen van mensen om zelf vorm te geven aan hun eigen leven, in relatie tot hun eigen waarden en in afstemming met hun eigen context’. *Agency* is te zien als een gelaagd begrip, waarbij persoonlijke vermogens en gedrag verbonden zijn met bewustzijn van de eigen context en maatschappelijke structuren. Het omvat naast het vermogen tot actie ook een cognitieve dimensie, door Kabeer (1999) omschreven als a “sense of agency” (438).

In de literatuur gelden structuur en *agency* als nauw met elkaar verweven manifestaties van macht. Structuren beïnvloeden de keuzevrijheid van individuen en groepen, maar op hun beurt beïnvloeden zij ook structuren, reproduceren, wijzigen of transformeren deze. Nancy Folbre (1994) schenkt expliciet aandacht aan identiteitskwesities in haar conceptualisering van *agency*. Zij beschrijft de collectieve structuren van dwang in een samenleving als een patroon van regels, normen, middelen en voorkeuren die individuen binnen de sociale hiërarchie positioneren en bepalend zijn voor de voor hen beschikbare keuzevrijheid. Folbres’ onderscheid tussen regels en normen is belangrijk, omdat het samenspel ervan de mate van continuïteit en verandering in een systeem beïnvloedt. Regels hebben een officiële status, zij kunnen worden afgedwongen. Normen blijven vaak meer impliciet, maar zijn wel dieper verankerd in ons gevoel van wie we zijn (bron: Gammage et al., 2016).

Zoals blijkt uit de voorgaande beschrijving, omvat *agency* de wens en het vermogen om eigen doelen en verandering na te streven. Dit kan gelden voor het eigen leven, maar ook voor de eigen omgeving/gemeenschap en de bredere samenleving. Een belangrijke traditie in de sociale wetenschappen plaatst *agency* in de context van structurele beperkingen voor het individu. Maar ook vormen van collectieve *agency* zijn van belang om structuren die ongelijkheid in stand houden uit te dagen, te transformeren en te overwinnen. Zij overstijgen vaak de mogelijkheden van geïsoleerd handelende individuen (Gammage et al., 2016).

Typologie van agency

De dimensie van individuele versus collectieve doelen zien we terug in de typologie van *agency* van Lister (2015), die daar de dimensie van alledaags versus strategisch handelen aan toevoegt. Beide dimensies geeft hij weer in twee assen: een verticale as van 'allegaars' naar strategisch en een horizontale as van persoonlijke naar politieke en burgerschapsdoelen. Dit resulteert in vier mogelijke uitingsvormen van *agency*: getting by (persoonlijke oplossingen zoeken om te overleven), getting back at (overleven door zich af te zetten tegen de machtsimbalaans, bijvoorbeeld door symbolisch verzet of illegale activiteiten), getting out (gerichtheid op meer structurele verbetering van de eigen omstandigheden) en getting organized (verandering beogen op meer collectief niveau).

Als de intersectionele lens het uitgangspunt is dat de jeugdprofessional hanteert in het werken met ouders en jeugdigen, houdt dat naast aandacht voor hun verhalen dus ook het ondersteunen van hun *agency* in, inclusief aandacht voor de onderdrukkende structuren waaronder zij leven en het streven naar social justice. Dit betekent aandacht voor hun competenties en talenten, intenties en motieven (wat zij belangrijk vinden in het leven) (Gilsing, Jansma & Schöne, 2017), ondersteunen van hun zelfvertrouwen en geloof in eigen kunnen en in de mogelijkheid om zelf invloed te hebben op het eigen leven (Rappaport, 1987), het stellen van doelen, daarnaar handelen en vervolgens daarop reflecteren, leren van ervaringen (Boomkens & Metz, 2015). Daarnaast is aandacht nodig voor sociale steun, voor een 'enabling environment', een sociale omgeving die ouders en jeugdigen stimuleert.

De professional is met dit alles mede gericht op empowerment: het proces van zelfversterking waarmee mensen, organisaties en gemeenschappen (meer) eigenaar worden over hun eigen leven (Rappaport, 1987, in Nijland, Boomkens & Metz, 2016). De gelegenheid tot participatie speelt een belangrijke rol in dit proces: daadwerkelijk handelen (participeren) om eigenaarschap te kunnen vergaren (bv (Pehlivan & Rutjes, 2020).

Op agency gerichte competenties

Nieto en Boyer (2006/2007) hebben in drie artikelen de competenties (*skills*) nader omschreven die van belang zijn bij de ontwikkeling van *agency*, en mensen helpen om te gaan met situaties van ongelijkheid en onderdrukking (op basis van kenmerken als leeftijd, gender, etniciteit, huidskleur enz). Door sociale conditionering leren mensen van jongs af aan de basisvaardigheden die bij de posities van *target* en *agent* horen, aldus deze auteurs, zoals het juiste gedrag voor een meisje of jongen, of voor iemand die ‘wit’ is of van kleur of behoort tot de lagere of hogere sociale klasse. Nieto en Boyer (*ibid.*) beschrijven in hun competentiemodel vijf stadia van competentie-ontwikkeling. Interessant is dat zij daarbij twee sets van competenties onderscheiden, die van toepassing zijn op respectievelijk degene in de positie van ongeprivilegieerde (*target*) en in de positie van geprivilegieerde (*agent*). Volgens de auteurs zijn de meeste mensen afwisselend in beide posities, waarmee de beide sets van competenties voor de meesten dus ook relevant zijn.

Bekeken vanuit de typologie van *agency* van Lister lijkt het competentiemodel van Nieto en Boyer vooral van toepassing op de *agency*-dimensie van persoonlijk naar politiek. Voor leden van op een of meer gronden achtergestelde groepen gaat het daarbij, kort samengevat, om competenties gericht op 1) aanpassing aan de mainstream, zelfkritiek en overleven, via 2) groeiend inzicht in de eigen onderdrukte positie en 3) empowerment naar 4) een toenemend strategische opstelling, en ten slotte 5) trots en zelfwaardering en betrokkenheid in meer collectief verzet. Voor leden van geprivilegieerde groepen beschrijven Nieto en Boyer een parallelle competentie-ontwikkeling: van 1) onverschilligheid en wegstappen via 2) verschillende vormen van afstand bewaren in situaties van contact met ‘de ander’, naar 3) een meer verbindende maar wel kleurenblinde houding (die de auteurs aanduiden met *inclusion*), vervolgens naar 4) meer bewustzijn van het eigen privilege en de onderdrukte positie van de ander, naar 5) competenties gericht op bondgenootschap en collectieve actie tegen *social injustice*.

Nieto en Boyer (*ibid.*) beschrijven de opeenvolgende ‘sets’ van competenties vrij summier en vaak weinig concreet. Meestal ontbreekt een uitwerking in termen van kennis, houding en vaardigheden, die handzaam zou zijn om ouders en jongeren te kunnen ondersteunen bij hun competentie-ontwikkeling. Of professionals bij hun professionalisering op dit punt, want daaraan ontbreekt het eveneens (zie bv. Distelbrink, Pels & Omlo, te verschijnen).

Niettemin biedt het model wel een uitgangspunt voor het denken over competentie-ontwikkeling in het kader van ondersteuning van *voice* en *agency*. Het begint met bewustwording van het bestaan van intersectionaliteit en de invloed daarvan op ieders leven. De volgende stap is het vanuit de intersectionele lens naar ouders en kinderen en hun omstandigheden kijken. Het is nodig om hierbij begrippen als ‘culturele competentie’ of ‘culturele sensitiviteit’ kritisch te gebruiken. Nadan (2014) onderstreept hiertoe het belang van een constructivistisch perspectief, in plaats van het essentialisme dat lang dominant is geweest in het professionele handelen. Culturele competentie houdt vooral de vaardigheid in om te opereren vanuit een houding van ‘niet-weten’ (*not knowing*) en vandaaruit exploreren, samen met ouders en kinderen, van hun vragen en behoeften (zie ook hiervoor onder ‘luisterende houding’). Dat betekent ook, aldus Nadan en Stark (2017), kunnen omgaan met het ongemak en de negatieve emoties die gepaard kunnen gaan met het verlaten van de eigen *comfort zone*. En eveneens kritisch kijken naar de eigen professionele procedures, handelwijzen en methoden en mogelijkheden om die aan te passen.

Samenwerking met (in)formele initiatieven

Ook het samenwerken met (in)formele initiatieven vanuit gemeenschappen zelf kan bij het ondersteunen van *agency* een rol spelen. Professionals ontmoeten niet alleen individuele ouders of gezinnen maar werken ook samen met initiatieven en (in)formele organisaties die vanuit gemeenschappen zijn ontstaan, in antwoord op specifieke noden en idealen. Initiatiefnemers ontwikkelen een eigen, meer of minder geformaliseerde, expertise en kennis. Deze kennis kan zeer relevant zijn om beter aan te sluiten bij gemarginaliseerde (groepen) ouders en kinderen, en voor het bereiken van diegenen die de stap naar een reguliere voorziening niet zo snel zetten. Bijvoorbeeld bij gesprekken die ouders of jongeren al met elkaar voeren in buurthuizen, ouderkamers, zelforganisaties, vadergroepen, kerken of moskeeën.

Maar naast een beter bereik dient het aansluiten bij (in)formele netwerken of organisaties nog een ander belang. Het opent ook mogelijkheden om de eigen expertise in te zetten in verschillende contexten en om op nieuwe manieren bij te dragen aan empowerment van gemeenschappen en collectieven die elkaar ondersteunen. Door op een gelijkwaardige manier samen te werken met grassroots werkers en organisaties kunnen jeugdprofessionals hun rol op nieuwe manieren vormgeven (Ponzoni et al., 2021).

Voorwaarden voor een succesvolle samenwerking zijn het opbouwen van een vertrouwensband, leren kennen van elkaars doelen en vaststellen van een gezamenlijke missie en visie. Ook moeten de verwachtingen en de bijbehorende rollen van ieder in de samenwerking besproken worden. Vaak beginnen reguliere organisaties aan een samenwerking vanuit de verwachting dat grassroots organisaties een ingang kunnen zijn naar ouders die zij niet kunnen bereiken. Maar de laatste organisaties werken juist meestal vanuit een specifiek vraagstuk, waarbij ze proberen een collectieve beweging op gang te brengen van bewustwording, dialoog en onderlinge steun. Het is belangrijk doelen naast elkaar te leggen en te bekijken waarin de partijen elkaar kunnen versterken (Ponzoni & Distelbrink, 2016).

Referenties

- Alaimo, K., Olsen, C. N., & Frongillo, E. A. (2002). Family food insufficiency is positively associated with dysthymia and suicide symptoms in adolescents. *American Society for Nutritional Sciences Journal of Nutrition*, 132, 719–725.
- Anderson, J.D. (2004). A tale of two Browns: Constitutional equality and unequal education. *Yearbook of the National Society for the Study of Education*, 105(2), 14–35.
- Barker, G. (2005). *Dying to be men: Youth masculinity and social exclusion*. Routledge.
- Bell, D. A. (1995). Who's afraid of critical race theory? *University of Illinois Law Review*, 1995(4), 893–910.
- Bowleg, L. (2008). When Black+ lesbian+ woman ≠ Black lesbian woman: The methodological challenges of qualitative and quantitative intersectionality research. *Sex Roles*, 59(5), 312–325.
- Brewsaugh, K., Masyn, K.E., & Salloum, A. (2018). Child welfare workers' sexism and beliefs about father involvement. *Children and Youth Services Review*, 89, 132–144. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2018.04.029>
- Boomkens, C., & Metz, J. (2015). *Meidenwerk, waarom en hoe werkt het? Theoretisch verklaringsmodel*. Hogeschool van Amsterdam.
- Buikema, R., & Van der Tuin, I. (2007). *Gender in media, kunst en cultuur*. Countinho.
- Butler, J. (1990). Feminism and the Subversion of Identity. *Gender Trouble*, 3(1).
- Butler, J. (1993). *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of 'Sex'*. Routledge.
- Case, K.A. (2017). Toward an intersectional pedagogy model: Engaged learning for social justice. In K.A. Case (ed.), *Intersectional pedagogy. Complicating identity and social justice*, pp. 16–24. Routledge.
- Charmaz, K. (2017). The power of constructivist grounded theory for critical inquiry. *Qualitative Inquiry*, 23, 34–45. <http://doi.org/10.1177/1077800416657105>
- Cho, S., Crenshaw, K. W., & McCall, L. (2013). Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 38(4), 785–810.
- Choo, H. Y., & Ferree, M. M. (2010). Practicing intersectionality in sociological research: A critical analysis of inclusions, interactions, and institutions in the study of inequalities. *Sociological Theory*, 28(2), 129–149.
- Collins, P. H. (2015). Intersectionality's definitional dilemmas. *Annual Review of Sociology*, 41(1), 1–20.
- Crenshaw, K. W. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine. *University of Chicago Legal Forum*, 1989, 139–168.

Daftary, A. (2020). Critical race theory: An effective framework for social work research. *Journal of Ethnic & Cultural Diversity in Social Work*, 29(6), 439-454.

Day, M., & Badou, M. (2019). *Geboren en getogen. Onderzoek naar de identiteitsbeleving en gevoelens van binding van jongeren met een migratieachtergrond*. Kennisplatform Integratie & Samenleving.

Day, M., Yassine, D. & Verstappen, M. (in press). *Onderzoek naar ontwikkeling van tools op het gebied van meervoudige identiteitsontwikkeling voor het jongerenwerk*. Verwey-Jonker Instituut.

De Koning, A., Marchesi, M., Vollebergh, A.S., Ruijtenberg, W.D., Botton, S.L., & Chakkour, S. (2018). *Reproducing Europe: Migrant families, professionals and the welfare state*. Reproducing Europe team, Radboud University.

DePouw, C., & Matias, C. E. (2016). Critical race parenting: Understanding scholarship/activism in parenting our children. *Educational Studies*, 52, 237–259.

Derluyn, I., & Broekaert, E. (2008). Unaccompanied refugee children and adolescents: The glaring contrast between a legal and a psychological perspective. *International Journal Of Law And Psychiatry*, 31(4), 319–330.

De Ruyter, D. J. (2021) 'Education and upbringing in a super-diverse society: On the cultivation of the double gaze', in Darnell, C. A. and Kristja´nsson, K. (eds), *Virtues and Virtue Education in Theory and Practice. Are Virtues Local or Universal?* Abingdon, Routledge, pp.168–82.

Distelbrink, M., Ketner, S., & Winkelman, C. (2015). 'No mummy, positive parenting'. *Migrant parents and professionals on Triple P*. Verwey-Jonker Instituut.

Distelbrink, M, Pels, T., Jansma, A., & Van der Gaag, R. (2012). *Ouderschap versterken. Literatuurstudie over opvoeding in migrantengezinnen en de relatie met WE, school, CJG en justitiële voorzieningen*. Verwey-Jonker Instituut.

Distelbrink, M., Pels, T., & Omlo, J. (te verschijnen). *Discriminatie als opvoedthema. Een verkenning onder ouders en professionals*. KIS/Verwey-Jonker Instituut.

Essed, P. (1984). *Alledaags racisme*. Feministische uitgeverij Sara.

Ferguson & Hogan (2004) *Strengthening families through fathers: Developing policy and practice in relation to vulnerable fathers and their families*. The Centre for Social and Family Research Department of Applied Arts Waterford Institute of Technology Waterford.

Folbre, Nancy. (1994). *Who Pays for the Kids?: Gender and the Structures of Constraint*. Routledge.

Gammage, S., Kabeer, N., & Van der Meulen Rodgers, Y. (2016) Voice and Agency: Where Are We Now? *Feminist Economics*, 22(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/13545701.2015.1101308>

Ghorashi, H. (2007). Giving silence a chance: the importance of life stories for research on refugees. *Journal of Refugee Studies*, 21(1), 117-132.

Ghorashi, H. (2012). *Crisis brengt meer dan misère*. De alternatieve troonrede uitgesproken op 19 september 2012 in Lux Nijmegen: <http://halleghorashi.com/nl/2009/03/media-activiteiten/halleh-ghorashi-alternatieve-troonrede>.

Gilsing, R., Jansma, A., & Schöne, J. (2017). *Eigen kracht ontleed. Een praktijkgerichte verheldering*. Verwey-Jonker Instituut.

Glaser, B. G., & Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Aldine de Gruyter.

Hankivsky, O., Grace, D., Hunting, G., Giesbrecht, M., Fridkin, A., Rudrum, S., Ferlatte, O., & Clark, N. (2014). An intersectionality-based policy analysis framework: critical reflections on a methodology for advancing equity. *International Journal for Equity in Health*, 13, 119. <http://www.equityhealthj.com/content/13/1/119>.

Hurtado, A. (1989). Relating to Privilege: Seduction and Rejection in the Subordination of White Women and Women of Color. *Signs, Journal of Women in Culture and Society*, 14(4). <https://doi.org/10.1086/494546>.

Kabeer, N. (1999). Resources, agency, achievements: Reflections on the measurement of women's empowerment. *Development and Change*, 30(3), 435-464.

Kang, S. K., & Bodenhausen, G. V. (2015). Multiple identities in social perception and interaction: Challenges and opportunities. *Annual Review of Psychology*, 66(1), 547-574.

Kassam, S., Marcellus, L., Clark, N., & O'Mahony, J. (2020). Applying Intersectionality With Constructive Grounded Theory as an Innovative Research Approach for Studying Complex Populations: Demonstrating Congruency. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, 1-11.

Lacey, G. (2019) Research on gender identity and youth, incorporating intersectionality. In B.L. Simula, J.E. Sumerau & A. Miller (eds.). *Expanding the rainbow. Exploring the relationships of Bi+, Polyamorous, Kinky, Ace, Intersex, and Trans People*. Series: Teaching gender, vol. 12. Brill.

Lister, R. (2015). 'To count for nothing'. Poverty beyond the statistics. *Journal of the British Academy*, 3, 139-165. <https://doi.org/10.5871/jba/003.139>.

Leventhal, T., & Brooks-Gunn, J. (2000). The neighbourhoods they live in: the effects of neighbourhood residence on child and adolescent outcomes. *Psychological Bulletin*, 126(2), 309-337.

Lutz, H., (2002). Zonder blikken of blozen. Het standpunt van de (nieuw-) realisten. *Tijdschrift voor Genderstudies*, (3), 7-17.

Macrae, C. N., & Bodenhausen, G. V. (2000). Social cognition: Thinking categorically. *Annual Review of Psychology*, 51, 93-120.

Matias, C. E. (2016). "Mommy, is being brown bad?": Critical Race Parenting in a "Post-Race" Era. *Journal of Race and Pedagogy*. 1(3). Article 1. <http://soundideas.pugetsound.edu/rpj/vol1/iss3/1>

- McPherson, Ch. M., & McGibbon, E.A. (2010). Addressing the Determinants of Child Mental Health: Intersectionality as a Guide to Primary Health Care Renewal. *CJNR*, 42(3), 50–64.
- Nadan, Y. (2014). *Rethinking 'cultural competence' in international social work*. International Social Work Advance Access, published september 9, 2014. <https://doi.org/10.1177/0020872814539986>.
- Nadan, Y., & Stark, M. (2017). The Pedagogy of Discomfort: Enhancing Reflectivity on Stereotypes and Bias. *British Journal of Social Work*, 47, 683–700. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw023>.
- Nieto, L., & Boyer, M. F. (2006, March). Understanding Oppression: Strategies in addressing power and privilege. *Colors NW Magazine*, 5, 30-33.
- Nieto, L., & Boyer, M. F. (2006, October). Understanding Oppression: Strategies in addressing power and privilege, second installment, skill sets for Targets. *Colors NW Magazine*, 6, 48-51.
- Nieto, L., & Boyer, M. F. (2007, March). Understanding Oppression: Strategies in addressing power and privilege, Part3: Skill sets for Agents. *Colors NW Magazine*, 6, 34-38.
- Nijland, E., Boomkens, C., & Metz, J. W. (2016). *Kracht van Meiden!* Hogeschool van Amsterdam.
- Osajima, K. (1993). The hidden injuries of race. In L. Revilla, G. Nomura, S. Wong, & S. Hune (Eds.), *Bearing dreams, shaping visions: Asian Pacific American perspectives* (pp. 81–91). Pullman, Washington State University Press.
- Pascoe, C. J. (2007). *“Dude, you’re a fag”: Masculinity and sexuality in high school*. University of California Press.
- Pels, T. (2002). *Tussen leren en socialiseren. Afzijdigheid van de les en pedagogisch-didactische aanpak in twee multi-etnische brugklassen*. Van Gorcum.
- Pels, T. (2005). Divers vaderschap. Slotbeschouwing. In M. Distelbrink, P. Geense, & T. Pels (red.). *Diversiteit in vaderschap. Chinese, Creools-Surinaamse en Marokkaanse vaders in Nederland*, pp. 301-327. Van Gorcum.
- Pels, T. (2014) Dilemmas of educating Muslim children in the Dutch immigration context. In M. Sedgwick (ed.), *Making European Muslims. Religious socialization among young Muslims in Scandinavia and Western Europe*, pp. 56-73. Routledge.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Postma, L. (2009). *Opvoeding in de migratiecontext. Review van recent onderzoek naar de opvoeding in gezinnen van nieuwe Nederlanders, in opdracht van NWO*. Verwey-Jonker Instituut.
- Pels, T., Distelbrink, M. & Tan, S. (2009). *Meetladder Diversiteit Interventies. Naar verhoging van bereik en effectiviteit van interventies voor verschillende (etnische) doelgroepen*. Verwey-Jonker instituut.
- Pehlivan, T. & Rutjes, M. (2020). *De METHode: gids voor het participatief werken met kwetsbare jongeren in hun Maatschappelijke Diensttijd*. Stichting Alexander.

Ponzoni, E., & Distelbrink, M. (2016). *Opvoedondersteuning in de multi-etnische wijk. Verbindingen tussen wijk-teams en informele ondersteuners*. Kennisplatform Integratie & Samenleving. <https://www.kis.nl/sites/default/files/bestanden/Publicaties/informele-zorg-opvoedondersteuning-in-multi-etnische-wijk.pdf>.

Ponzoni, E., Thielman, L., & Pels, T. (2021). Werken in de wijk: aansluiten bij de leefwereld van ouders en jongeren. In L. Boendermaker, M. Distelbrink, R. van Goor en T. Pels (red.): *Werken in wijkteams jeugd*, pp. 123-141. Coutinho.

Ponzoni, E., & De Ruyter, D. (2022). Professional encounters with 'the other': widening accessibility of social work practices in urban neighbourhoods. *British Journal of Social Work*, 00, 1-18.

Preston, J. (2013). Whiteness in academia: Counter-stories of betrayal and resistance. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.

Pritchard, E. D. (2013). For colored kids who committed suicide, our outrage isn't enough: Queer youth of color, bullying, and the discursive limits of identity and safety. *Harvard Educational Review*, 83(2), 320-345.

Raabe, T., & Beelmann, A. (2011). Development of ethnic, racial, and national prejudice in childhood and adolescence: A multinational meta-analysis of age differences. *Child Development*, 82, 1715-1737. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01668>.

Rappaport, J. (1987). Terms of empowerment/exemplars of prevention: Toward a theory for community psychology. *American Journal of Community Psychology*, 15(2), 121.

Scott, W. R. (2013). *Institutions and organizations: Ideas, interests, and identities*. Sage publications.

Scourfield, J. (2003). *Gender and child protection*. Palgrave Macmillan.

Solorzano, D. G., Villalpando, O., Oseguera, L., (2005). Educational inequities and Latina/o undergraduate students in the United States: A critical race analysis of their educational progress. *Journal of Hispanic Higher Education*, 4(3), 272-294.

Solorzano, D. G., & Yosso, T. J. (2002). Critical race methodology: Counter-storytelling as an analytical framework for education research. *Qualitative Inquiry*, 8, 23-44.

Steinfeld, L., Sanghvi, M., Zayer, L. T., Coleman, C. A., Ourahmoune, N., Harrison, R. L., Hein, W., & Brace-Govan, J. (2019). Transformative intersectionality: Moving business towards a critical praxis. *Journal of Business Research*, 100, 366-375.

Storhaug, A.S., & Sobo-Allen, L. (2017). Fathers and child welfare services in Norway: Self-concept and fathering practice. *Families Relationships and Societies*, 7(3), 1-16. <https://doi.org/10.1332/204674317X14888886530304>

Strier, R., & Perez-Vaisvidovsky, N. (2021). Intersectionality and fatherhood: Theorizing non-hegemonic fatherhoods. *Journal of Family Theory & Review*, 13, 334-346. <https://doi.org/10.1111/jftr.12412>

Colofon

Financier: Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid
Auteurs: Em. prof. dr. T.V.M. Pels
M.J. Verstappen, MSc
Foto's: Pexels, Alexander Grey, 1212406
Uitgave: Kennisplatform Inclusief Samenleven
p/a Giessenplein 59C
3522 KE, Utrecht
T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van
Kennisplatform Inclusief Samenleven: www.kis.nl.

ISBN 978-94-6409-247-9

© Kennisplatform Inclusief Samenleven, Utrecht 2023

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

